Legelterjedtebb szövetkezeti formák az Európai Unióban

SIMON SÁNDOR

Napjainkban Közép-Kelet-Európa gazdasága történelmi szempontból is nagy kihívás elõtt áll. A rendszerváltást követõ tulajdonjogi változások, a termelés csökkenése, az Európai Unióhoz való csatlakozás igénye, valamint a változó világgazdasági körülmények miatt is kiemelten kell foglalkozni a szövetkezés Nyugat-Európában jelenleg is mûködõ formáival. Az Európai Unió termékvertikumai piaci szereplõinek horizontális és vertikális koordinációjában a legfontosabb szerepet betöltõ szövetkezetek belsõ felépítését, érdekeltségi rendszerét meghatározzák azok a gazdasági funkciók, melyek hatékonyabb ellátása céljából megalakítják a tagok a szövetkezetet, ezért elnevezésüket is az alaptevékenységhez kötik. Az elõbbiek alapján a legelterjedtebb típusok a hitel-, beszerzõ, értékesítõ, feldolgozó, gép- és szolgáltató szövetkezetek. A gazdasági életben azonban ezeken kívül még számos formájuk elõfordul. A szövetkezetek felépítése és mûködése nem egységes a tagállamokban, ezért az egyes modellek bemutatása esetén azokat az országokat választottam ki, melyekben azok különösen hatékonyan mûködnek, vagy a történelmi gyökerek miatt szerepük meghatározó.

1. Hitelszövetkezetek

A hitel- és takarékszövetkezetek, számuk és tagságuk alapján, a világon a legelterjedtebb szövetkezeti formát jelentik. A szövetkezeti banki hálózat csírái, és egyúttal a ma is mûködõ alapegységei, a hitelszövetkezetek a múlt században, Németországban jöttek létre, mint mezõgazdasági és ipari kistermelõk termelési tevékenységének hiteligényét kielégítõ, ún. (fõleg mezõgazdasági) termelõi hitel- és takarékszövetkezetek. Az elsõsorban üzleti hitelezésre berendezkedett szövetkezeti banki rendszerek struktúrájának kialakulásában három változatot lehet megkülönböztetni. Az elsõ típus a helyi, primér szövetkezetekbõl induló, alulról építkezõ szövetkezeti rendszer. A második típus esetén elõször egy központi bank jön létre, amely majd helyi hitelintézeteket hoz létre. A harmadik változatban egy központi szövetkezeti bank bankfiókokat hozott létre, amely szövetkezeti szervezetek alapítását és mûködését finanszírozza. A Németországban mûködõ mintegy 2500 hitelszövetkezet az ország pénzügyi célú szövetkezeti szövetségeinek derékhadát alkotja. A 30 millió üzletfélnek fele a bankjában tagként is részes. A német hitelszövetkezetek 11 szövetkezeti területi szövetséget hoztak létre. A külsõ anyagi források bevonása a hitelszövetkezeteknek a csúcsbankjukkal és a szövetkezeti szakosított intézményekkel való együttmûködés alapját képezi.

2. Beszerzõ, fogyasztási, értékesítõ és feldolgozó szövetkezetek

Az Európai Unió tagállamaiban kiemelkedõ szerepet játszanak a beszerzõ, a fogyasztási, az értékesítõ és a feldolgozó szövetkezetek. Ezek a szervezetek nagyrészt horizontális, kisebb részt vertikális irányban koordinálják a termékpályák szereplõit. Habár a tagállamok szinte mindegyikében megtalálhatók, nemzeti különbségek mutathatók ki kialakulásukban, mûködési rendjükben és az állammal való kapcsolataikban. A beszerzõ, az értékesítõ és a feldolgozó szövetkezeti típus bemutatásánál fõként a dán modellt vesszük alapul, mivel a termékpályák szereplõi közti gazdasági koordináció különösen hatékony eszközének bizonyult, a fogyasztási szövetkezetek esetében pedig az angol és a svéd mintát.

Dániában a gazdálkodók, érdekeik védelme céljából, elsõként mezõgazdasági szövetkezeteket alapítottak. Az életképes szövetkezetek létrejötte és fejlõdése tette lehetõvé a dán mezõgazdasági termékeknek a korabeli zárt angol piacra való betörését. A dán szövetkezeti mozgalom elindulása a tej, valamint a baconsertés feldolgozásához és értékesítéséhez köthetõ. A piaci pozíció erõsítése céljából további szövetkezeti vállalatok is alakultak. A tejszövetkezetek gépgyártó vállalatot alapítottak, hogy biztosítsák a tejtermelés és a tejipar berendezéseinek gyártását. Hasonlóképpen csomagolóüzemeket is létesítettek a vaj és a sajt csomagolására. Nagyrészt a másodlagos szövetkezetek finanszírozták a különbözõ érdekvédelmi szervezetek tevékenységét, a tanácsadó hálózatot, a minõségellenõrzést, a különbözõ kutatási és oktatási tevékenységeket.

A fogyasztási szövetkezetek a széttagolt fogyasztóközönség számára jelentenek megoldást, fõként olyan helyzetekben, amikor a vállalkozói tõke nem szívesen ruház be és épít ki értékesítési rendszereket (pl. széttagolt vidéki térségek esetében). A fogyasztási szövetkezetek a vertikális integráció terén is képesek eredményt elérni. Ebben az esetben a termékpálya végsõ szakaszától visszafelé indul el a kapcsolat építése. A fogyasztási szövetkezet egy bizonyos mérethatár felett akkora tõkével és állandó vásárlóközönséggel rendelkezik, hogy képes a termeltetésre is. Ebben az esetben közvetlenül a vásárlók igényének megfelelõen tudja befolyásolni a gyártás menetét. Az Egyesült Királyságra is jellemzõ ez a gyakorlat. A fogyasztási szövetkezetek érdekvédelmi szervezetei közül az Egyesült Királyságban központi szerepet játszik a Szövetkezeti Nagykereskedelmi Társaság. Tevékenysége idõvel kibõvült ipari, mezõgazdasági termeléssel, pénz-

ügyi, biztosítási, utazási, szállodai és egyéb tanácsadói szolgáltatásokkal. A társaság tulajdonosa a szövetkezeti központi banknak és a szövetkezeti biztosító társaságnak is.

A svédországi fogyasztási szövetkezeti hálózat az elõbbi mellett a másik legrégibb, legjobban kiépült rendszer. A Svéd Szövetkezeti Szövetség és Nagykereskedelmi Társaság az 1920-as évektõl a minõség és az ár befolyásolására, a kartellek és monopóliumok uralmának megtörésére törekedett, valamint tevékenységét kiterjesztette a termelési szférára is. A létrehozott élelmiszeripari vállalatok, a péküzemek, a húsfeldolgozók, a sörfõzõ üzemek az egyes szövetkezetek irányítása alatt mûködnek. A svéd fogyasztási szövetkezetek arra törekednek, hogy tevékenységüket olyan területekre is kiterjesszék, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a fogyasztási szövetkezeti funkció ellátásához.

3. Szolgáltató szövetkezetek

A szövetkezetek gazdasági érdekeltségi rendszerükbõl fakadóan erõs szálakkal kötõdnek a vidék gazdaságához. A mezõgazdasági termelés egyes mûveleteiben az egyik legnehezebb feladatot a megfelelõ gépi szolgáltatások megszerzése jelenti. A kisebb gazdaságoknak a megfelelõ gépi szolgáltatásokkal való ellátására, valamint a géppark hatékony kihasználására is alkalmas a szövetkezeti koordináció. Ez a szervezeti forma a géphasználati szövetkezet, ami azonban nem azonos a gépkörrel, ugyanis a gépkörök jogilag nem szövetkezetek (az egyesületekhez állnak legközelebb), valamint a gépkör nem rendelkezik gépparkkal, csak annak tagjai. A gépkörben a gépeket általában annak tulajdonosai mûködtetik és tartják karban, ezek fõként Németországban és Ausztriában terjedtek el. A géphasználati szövetkezet birtokolja a gépeket, melyeket alapvetõen tagjainak anyagi hozzájárulásából vásárol meg. A géphasználati szövetkezet alkalmazottaival mûködteti és tartja karban a gépparkot.

A gép- és egyéb szolgáltatásokat nyújtó szövetkezetek ma meghatározó súlyt képviselnek a francia élelmiszergazdaságban. A szövetkezetek biztosítják a gazdálkodáshoz szükséges alapanyagokkal történõ ellátást (mûtrágya, növényvédõ szer, vetõmag, takarmány, gép, felszerelés, alkatrész) és szolgáltatást, másrészt begyûjtik, feldolgozzák, tárolják és értékesítik, exportálják tagjaik termékeit. A szövetkezet menedzsmentje szervezi a tagok gazdaságában a gépi munkákat. A menedzsment tájékoztatja a tagokat a technikai, technológiai újításokról, és szervezi ezek adaptációját a szövetkezetbe és a tagok gazdaságába. A menedzsment az egyszerû koordináción túl a termelés más területein is tanácsokat adhat a tagoknak, esetleg egyéb szolgáltatásokat is vállalhat részükre.

A gépi szolgáltatások mellett számos olyan belsõ szolgáltatási funkció van, melyek ellátására szövetkezeteket hoznak létre. Dániában a szolgáltató szövetkezetek fõként a következõ feladatok gyakran összekapcsolt megoldására szervezõdnek: kutatás és információszolgáltatás, kísérleti állomások létesítése, tenyészállatok tesztelése, állategészségügyi szolgáltatások, a tagok számára továbbképzések szervezése, érdekképviselet. Hollandia esetében külön említést érdemelnek a farmerek önálló gazdálkodásának szempontjából rendkívül fontos könyvelési szövetkezetek és a biztosítási (tûz, élet, helyettesítõ munkaerõ) szövetkezetek is.

4. Változások a klasszikus szövetkezeti alapelvek alkalmazásában

Az Európai Unió tagállamaiban a globalizáció és a vertikumok összefonódása új lehetõségeket, illetve fenyegetéseket jelent a szövetkezeti rendszerek számára is. Az üzleti élet kihívásai olyan új intézményeket hívtak életre a szövetkezeti életben, mint a zártkörû tagság, a versenyképes kamatozású üzletrész, a beszállítási jog adásvétele. Sok szövetkezet egyesüléssel, valamint a feldolgozóipar, a kis- és nagykereskedelem területén megszerzett érdekeltségein keresztül igyekszik a piacon jobb pozíciókat elérni, és így jövedelmét megnövelni. A közvetlenebb és differenciáltabb marketinggel termékeik közvetlenül a végsõ fogyasztóhoz juttathatók el.

Forrásmunkák:

(1) Dávid C.: Szövetkezés a francia élelmiszergazdaságban. Szövetkezés. Budapest, 1998. XIX. évf. 1. sz. 120–135.
(2) Hunyadi A.: A francia mezõgazdasági szövetkezetek. Erdélyi Gazda. Kolozsvár, 1999. 7. (új) évf. 11. sz. 9.
(3) Laczó F.: Szövetkezeti típusok és formák piacgazdaságokban. Szövetkezés. Budapest, 1995. XVI. évf. 2. sz. 9–32.
(4) Otto F.: Hitelszövetkezetek Németországban Szövetkezés. Budapest, 1998. XIX. évf. 1. sz. 114–119.
(5) Simon S.: Átalakulásban az Európai Unió mezogazdasági szövetkezetei. Közgazdász Fórum 2003. VI. évf. 3. sz. 7–9.
(6) Szabó G. G.: A holland mezõgazdasági szövetkezetek mint piaci intézmények. In: Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszeriparban - Tudományos konferencia. Gödöllõ, 1997. 141–146.
(7) Szabó G. G.: A szövetkezés gazdasági lényege Ihring Károly elméletében, valamint a dán és a holland élelmiszer-gazdaságban. (Kandidátusi értekezés). Budapest Kaposvár, 1996.
(8) SZABÓ M.: Gazdaszövetkezetek Dániában. Gazdálkodás 1991. évf. 1. sz.73–78.
(9) SZABÓ Z.: Szövetkezetfejlesztési törekvések az Európai Unióban. Kézirat, 1998.